

Dr hab. Wiesław Lizak

Warszawa, 23.07.2018.

Instytut Stosunków Międzynarodowych

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Michała Buśko pod tytułem

Jerozolima Wschodnia w kategorii interesu narodowego Izraela (1967-2007)

Promotor: ks. prof. dr hab. Krzysztof Kościelniak

Kraków 2018

Rozprawa doktorska Pana magistra Michała Buśko liczy 275 strony tekstu, z czego 238 stron stanowi zasadniczą część pracy, 16 stron zajmują dwa aneksy (mapy oraz wykaz skrótów i nazw skróconych), a kolejne 24 strony zajmuje obszerny wykaz pozycji bibliograficznych. Na treść pracy składa się spis treści, wstęp, siedem merytorycznych rozdziałów oraz zakończenie stanowiące podsumowanie całości rozważań. Przedstawiona dysertacja jest oryginalnym opracowaniem naukowym spełniającym w pełni kryteria stawiane rozprawom doktorskim i dowodzi właściwego przygotowania jej autora, zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodologicznym, do podejmowania prac badawczych. Praca wpisuje się w nurt badań politologicznych, jej struktura, zastosowane metody i techniki badań naukowych, zakres i sposób wykorzystania źródeł potwierdzają jej nowatorski charakter i poszerzają zakres wiedzy z zakresu dyscypliny naukowej, którą reprezentuje, a wskazane poniżej uwagi nie wpływają na całościową pozytywną jej ocenę.

1. Wybór tematu

Kwestia relacji izraelsko-arabskich i izraelsko-palestyńskich od kilku dziesięcioleci destabilizuje regionalny system międzynarodowy na Bliskim Wschodzie. oddziałując także – poprzez zaangażowanie wielkich mocarstw – na stan stosunków międzynarodowych

postrzeganych w wymiarze globalnym. Począwszy od momentu podjęcia decyzji o powstaniu państwa Izrael na terytorium dawnego mandatu Palestyny, sprzeciw państw arabskich i lokalnej społeczności arabskojęzycznej doprowadził do wybuchu kilku wojen w regionie oraz ukształtowania się węzła sprzeczności, który ciągle wydaje się być nierozwiązywalny. Jednym z elementów tego węzła jest kwestia przynależności Jerozolimy – jako miasta świętego dla wyznawców trzech religii monoteistycznych (judaizmu, chrześcijaństwa oraz islamu). Lokalizacja w Jerozolimie i na obszarach przyległych do niej miejsc historycznie związanych z genezą i ewolucją tychże systemów religijnych sprawia, że kwestia statusu tego miasta nie ogranicza się jedynie do problemu terytorialnego. Kwestia jej przynależności (kontroli) jest silnie zakorzeniona w historii, tradycji i świadomości społeczno-religijnej mieszkańców regionu i wyznawców religii monoteistycznych. Istotny jest tu także transcendentny wymiar stosunku do Jerozolimy jako świętego miasta, z którym związane są zarówno zakorzenione głęboko w historii wydarzenia konstytuujące wspomniane wyżej systemy religijne, jak i eschatologiczne i mesjańskie obietnice nadające Jerozolimie miejsce szczególne na mapie boskich planów co do przyszłości człowieka. Pojęcie „święte miasto” w tym przypadku odnosi się nie tylko do miejsca kultu właściwego danym religiom, ale także do symboliki wpisanej głęboko w religijną świadomość wyznawców wierzących, iż to właśnie miejsce zostało wybrane przez Boga dla zrealizowania obietnic złożonych im w procesie objawień leżących u źródeł powstania monoteistycznych religii. Trudno w tej sytuacji nie zauważyć ogromnego ładunku emocji, jaki towarzyszy stronom zaangażowanym w proces kształtowania mapy politycznej regionu, tworzącego w okresie międzywojennym terytorium mandatowej Palestyny.

Losy dialogu izraelsko-arabskiego (a zwłaszcza izraelsko-palestyńskiego) pokazują, że kwestia statusu Jerozolimy stała się główną barierą na drodze do ostatecznych rozstrzygnięć. Ładunek emocjonalny, jaki towarzyszy poszukiwaniom rozwiązań pokojowych, sprawia, że obok decyzji politycznych, dla wypracowania i akceptacji ostatecznych decyzji konieczna jest zmiana sposobu myślenia wśród zwaśnionych społeczeństw, konieczna jest gotowość do kompromisów, która sprawi, że decyzja oznaczająca ustępstwa wobec drugiej strony nie stanie się punktem wyjścia dla delegitymizacji tych sił politycznych, które zdecydują się na taki kompromis. Jest to tym bardziej istotne w epoce, w której radykalizmy polityczne i fundamentalizmy religijne w coraz większym stopniu kształtują myślenie ludzi o otaczającym ich świecie. Analiza i zrozumienie racji i emocji nagromadzonych wokół statusu świętego miasta wśród mieszkańców tego regionu wydaje się być warunkiem koniecznym dla

zrozumienia procesów przekształceń całego ładu międzynarodowego na Bliskim Wschodzie. A ostateczne rozstrzygnięcia pokojowe w relacjach Izraela z państwami arabskimi nie są możliwe bez wypracowanie jakiegoś *modus vivendi* odnośnie statusu Jerozolimy.

To wszystko sprawia, że wybór tematu rozprawy doktorskiej przez pana mgra Michała Buśko należy ocenić pozytywnie. Temat jest ciągle aktualny i bardzo ważny, jego opracowanie w tej formie jest nowością w polskiej literaturze politologicznej. I chociaż wiele publikacji na temat relacji izraelsko-palestyńskich (izraelsko-arabskich) ukazało się w pozimnowojennym okresie, tak wszechstronne i dogłębne omówienie kwestii Jerozolimy Wschodniej jest ważnym uzupełnieniem dotychczasowych badań.

2. Poprawność metodologiczna

Z punktu widzenia zastosowanej metodologii praca została przygotowana poprawnie. Autor w sposób właściwy postawił hipotezy, pytania i cele badawcze. Dysertacja wpisuje się w nurt badań z zakresu nauk o polityce, chociaż autor posiłkuje się także osiągnięciami pokrewnych dyscyplin naukowych. Wiele miejsca w pracy zajmują analizy dokumentów prawnomiędzynarodowych, aktów prawa izraelskiego, a także dokumentów o znaczeniu politycznym, odnoszących się do analizowanego tematu. Przy tak skonstruowanym celu badań wydaje się to konieczne i potrzebne dla całościowej prezentacji poszczególnych zagadnień związanych ze sporami wokół statusu Jerozolimy (Jerozolimy Wschodniej). Autor dotarł do wielu mniej znanych źródeł, dzięki czemu praca zyskała na wartości, zwłaszcza w warstwie dokumentacyjnej, ale także i analitycznej (np. wypowiedzi polityków izraelskich – konfrontowane z oficjalną wykładnią organów państwowych).

W pracy znalazła odzwierciedlenie także część teoretyczna, w ramach której autor – odwołując się do już istniejących opracowań politologicznych – podjął próbę rekonstrukcji pojęcia „interes narodowy”. Zabieg ten był potrzebny ze względu na włączenie tej kategorii jako podstawowego celu analizy w ramach rozprawy („Jerozolima Wschodnia w kategorii interesu narodowego Izraela...”), chociaż, gdyby autor w przyszłości zamierzał opublikować dysertację drukiem, sugerowałbym ograniczyć ten fragment do niezbędnego minimum (wprowadzenie definicji i wyjaśnienie pojęcia, odsyłając w przypisach do bogatej literatury przedmiotu, większość tych rozważań wydaje się bowiem z punktu widzenia głównego celu badawczego poboczna).

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na niekonwencjonalny sposób numerowania rozdziałów rozprawy przez autora. Zwykle wstęp i zakończenie nie podlegają numeracji ciągłej z poszczególnymi częściami pracy o randze rozdziałów. U autora dysertacji jest inaczej - zastosowana przez niego numeracja sprawia jednak, że w pracy nie istnieje rozdział pierwszy. Przejrzystość struktury jest bardzo ważna dla poprawnego odbioru tekstu przez czytelnika, ułatwia czytanie i jego zrozumienie (a ja się zastanawiam jaką numeracją posługiwać się w dalszej części niniejszej recenzji).

3. Treść pracy i realizacja celu badań

Praca składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów merytorycznych, podsumowującego rozważania zakończenia, dwóch aneksów oraz wykazu źródeł bibliograficznych. Wstęp zawiera główne założenia rozprawy, uzasadnienie wyboru tematu, prezentuje cele i pytania badawcze. Wiele miejsca autor poświęcił prezentacji roli i znaczenia Jerozolimy Wschodniej jako przedmiotu badań, dokonał przeglądu literatury oraz podejść badawczych służących analizie sytuacji tergo terytorium w wymiarze politycznym i społecznym. W tej części pracy autor zadeklarował, iż przyjął „(...) metodę postępowania badawczego opartą o wykorzystanie kategorii interesu narodowego (...) jako narzędzia wykrycia związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy założeniami, działaniami oraz rezultatami polityki umacniania wcielenia Jerozolimy Wschodniej (przez Izrael – WL)”. Odzwierciedlenie tego założenia znajdziemy na kolejnych karatach pracy.

Rozdział pierwszy ma charakter wprowadzający i metodologiczny. Autor skoncentrował się w nim na przedstawieniu kategorii interesu narodowego – omówił proces kształtowania się tego pojęcia, jego przydatność analityczną z perspektywy różnych paradygmatów teoretycznych oraz sformułował własne postulaty badawcze. Te treści stały się punktem wyjścia dla prezentacji „kontekstów formułowania wytycznych izraelskiego interesu narodowego” (kolejny rozdział). Znalazło się tu miejsce na omówienie historycznych, geopolitycznych, ideologicznych i strategicznych czynników wpływających na procesy decyzyjne dotyczące statusu i przyszłości Jerozolimy Wschodniej jako terytorium spornego pomiędzy dwoma narodami zamieszkującymi obszar mandatowej Palestyny. Oczywiście zgodnie z założeniami początkowymi autor koncentruje uwagę na stronie izraelskiej, chociaż w toku narracji stanowisko strony arabskiej (w okresie pozimnowojennym głównie palestyńskiej) także znajduje swoje miejsce – dynamika oddziaływań obu stron jest w istocie

zasadniczym elementem narracji, interes narodowy Izraela kształtowany jest bowiem przede wszystkim przez zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa (ewentualnie postrzeganie tego zagrożenia przez elity i społeczeństwo Izraela, co w tym konkretnym przypadku jest istotne, bowiem doświadczenia historyczne narodu żydowskiego są dosyć ważnym czynnikiem, przez pryzmat którego bezpieczeństwo Izraela jest postrzegane). Należy ocenić, że autor w sposób właściwy wyważył racje i argumenty obu stron prezentując w kolejnych fragmentach pracy dynamikę oddziaływań i starając się zaprezentować motywacje stojące u źródeł kolejnych decyzji.

Można to zaobserwować w kolejnych rozdziałach rozprawy, omawiających status Jerozolimy i odpowiednie rozstrzygnięcia będące odzwierciedleniem dynamiki konfliktu izraelsko-arabskiego (i izraelsko-palestyńskiego). Kolejno omówione zostały takie kwestie, jak ustanowienie nowego reżimu prawnego w Jerozolimie w wyniku wojny o niepodległość Izraela (ten rozdział również można uznać za wprowadzający do zasadniczych rozważań, swoimi ramami czasowymi wykracza bowiem poza cezurę ustanowioną w tytule rozprawy; niemniej zamieszczenie tej treści było niezbędne dla zachowania pewnego kontinuum w narracji opisującej zmiany statusu świętego miasta), przejęcie kontroli przez Izrael nad Jerozolimą Wschodnią, wcielenie Jerozolimy Wschodniej i towarzyszące temu decyzje dotyczące administracyjnych i politycznych zmian w sposobie zarządzania miastem, działania zamierzające do kształtowania struktury demograficznej Jerozolimy w taki sposób, aby utrwalić dominację społeczności żydowskiej nad miastem (polityka faktów dokonanych realizowana w kontekście przyszłych decyzji o trwałym podziale dawnego terytorium mandatowego na dwa państwa – arabskie i żydowskie), negocjacje pokojowe izraelsko-arabskie (konferencja w Madrycie) i izraelsko-palestyńskie (tzw. proces Oslo). Te wszystkie zagadnienia znalazły analityczne rozwinięcie w tekście rozprawy. Autor z dużą znajomością tematu i w sposób syntetyczny zaprezentował główne elementy historycznego procesu, którego centralnym punktem była kwestia statusu Jerozolimy Wschodniej. Tak sformułowany cel badawczy wymagał zastosowania chronologicznego uporządkowania materiału źródłowego, chociaż autor w poszczególnych rozdziałach i podrozdziałach połączył je z problemowym ujęciem, posiłkując się przedstawianiem prawnych aspektów omawianego problemu. Często pojawiają się także odniesienia do społecznych, demograficznych, religijnych i kulturowych aspektów omawianych zjawisk i procesów, co oczywiście jest atutem pracy. Niestety, autorowi nie udało się uniknąć całkowicie powtórzeń. Połączenie narracji historycznej z analizą problemową sprawiło, że w niektórych fragmentach odwołanie

do tych samych wątków stało się potrzebne dla prawidłowego toku wywodu, chociaż w niektórych fragmentach można było tego zapewne uniknąć.

W zakończeniu pracy autor podsumowuje swoje badania, potwierdzając umiejętności analityczne, dużą wiedzę z zakresu tematu i wysoką kulturę metodologiczną. Przedstawiona do oceny dysertacja stanowi opracowanie o dużych walorach poznawczych.

4. Ocena formalnej strony rozprawy

Pod względem formalnym, językowym i technicznym praca spełnia kryteria stawiane rozprawom doktorskim. Język pracy jest przejrzysty i zgodny ze standardami naukowymi. Niestety, dosyć często pojawiają się błędy językowe i literówki, które czasami zmuszają czytelnika do większej uwagi przez odbiorze treści (np. często zanikają poszczególne słowa – rzadko uniemożliwia to odbiór treści, ale wymagałoby dodatkowego opracowania redakcyjnego, a już na pewno w przypadku przygotowania tekstu do publikacji). By nie być gołosłownym – np. na stronie 48 czytamy o „sporym terytorium” – wydaje się, że chodziło raczej o „sporne terytorium”. Jako literówkę zapewne należy potraktować błędną datę I Kongresu Syjonistycznego w przepisie 119, na stronie 48 (jest rok 1887, powinno być 1897), chociaż już błędne wydaje się jedno z kolejnych zdań: „T. Herzl (...) późniejszy autor głośniejszej publikacji Państwo żydowskie (...)” – książka ta została po raz pierwszy wydana w 1896 r. a więc rok przed zwołaniem I Kongresu Syjonistycznego. Podrozdział 3.2.3. nosi tytuł „Konflikt izraelsko-palestyński: od wybuchu pierwszej intifady (1987) do negocjacji w Annapolis (2007)” – pomimo zapowiedzi w tytule nie pada w tym fragmencie ani jedno słowo na temat wspomnianej konferencji (s. 53-54). Przeredagowania wymagałoby m.in. następujące zdanie (s. 105): „Z uwagi na fakt, że zawarte w rezolucjach ONZ określenie status nie może być powiązane z suwerennością żadnego konkretnego reżimu, krytyka modyfikacji statusu nie może być interpretowana jako potępienie zmiany przynależności prawno-politycznej danego terytorium”. Podobnie na stronie 159: „Zgodnie z założeniami „patronatu”, ograniczenie konsekwencji bojkotu oraz kontrola palestyńskiej społeczności miasta miały zostać osiągnięte poprzez wytyczne separacji: ukonstytuowanie politycznej podległości Palestyńczyków oraz uniemożliwienie ich integracji od przynależności do etniczno-kulturowej tożsamości państwa”.

Nieprawdopodobnie wygląda kwota podatku podana na stronie 152 (7.5 dolara), której połowę przeznaczono na rozwój sektorów palestyńskich Jerozolimy. Na stronie 196

znajdziemy informację o ustaleniach rezolucji Rady Bezpieczeństwa nr S/RES/244 - zapewne chodzi o rezolucję nr 242, gdyż ta pierwsza odnosi się do kwestii cypryjskiej. Dwie strony dalej w przypisie 551 mowa jest o gwarancjach kredytowych dla Izraela w kwocie 10 mln USD – ta liczba powinna być chyba uzupełniona o trzy zera (10 mld USD). Dodatkowej pracy wymaga także opracowanie tekstu z punktu widzenia zasad interpunkcji. Przykłady tych potknięć nie wpływają na pozytywną ocenę całości rozprawy – chodzi mi raczej o sugestie pod adresem autora sprawdzenia tych danych czy faktów, a także dokonania kolejnej korekty, by uniknąć nieścisłości przy ewentualnej publikacji.

Na koniec pozwolę sobie na uwagę odnośnie przypisów. Ich liczba jest imponująca. Autor bardzo wiele treści merytorycznych umieścił w przypisach. Wiele z nich jest bardzo istotnych z punktu widzenia zrozumienia treści wyводу. Dlatego też może warto zastanowić się nad przeniesieniem części z nich do tekstu właściwego. W przypadku publikacji – a czytelnikami będą zapewne nie tylko eksperci z zakresu tematu – uczyni to tekst bardziej przyjaznym dla czytelnika. Autor powinien także przyjrzeć się przypisom zawierającym odwołania do poprzednio cytowanych źródeł (ibidem). W niektórych przypadkach zawarte informacje są mylące, np. przypis 529 na stronie 193 (ibidem odnosi się także do źródeł internetowych, a nie tylko monografii, co w tym przypadku wprowadza w błąd). Takie sytuacje występują w kilku miejscach. Przypis 482 na stronie 172 zawiera odwołanie do tego samego fragmentu pracy (7.2.3.).

Konkluzja

Moja ocena rozprawy doktorskiej Pana mgr Michała Buśko jest pozytywna. Praca ta dowodzi dużej wiedzy merytorycznej autora. Doskonale została udokumentowana w literaturze źródłowej, jest poprawna metodologicznie. Autor w sposób właściwy odwołuje się do odpowiedniej terminologii politologicznej, a jednocześnie umiejętnie posługuje się terminologią prawnomiędzynarodową. Pomimo drobnych potknięć redakcyjnych, jest także poprawna z punktu widzenia formy przekazu. Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że rozprawa przedstawiona przez Pana mgr Michała Buśko pt. *Jerozolima Wschodnia w kategorii interesu narodowego Izraela (1967-2007)* spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. (z późniejszymi zmianami) o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki i wnioskuję o dopuszczenie jej do kolejnego etapu procedury i publicznej obrony.

Wiesław Linel